

Aske DAMTOFT POULSEN, Arne JÖNSSON (eds.), *Usages of the Past in Roman Historiography*, Leiden–Boston, Brill, Series *Historiography of Rome and its Empire*, volume 9, 2021, 360 p. [ISBN : 978-90-04-44502-4]

„Cum folosesc istoricii romani trecutul și cum îl manipulează? Ce încearcă să realizeze prin participarea la re-crearea acestuia, ce unelte au la dispoziție pentru a face aceasta și ce concepții istorice de fundal putem surprinde în spatele eforturilor lor?”² Acestea sunt întrebările prin care se deschide prefața editorilor, Aske Damtoft Poulsen (Universitatea Bristol) și Arne Jönsson (Universitatea din Lund), la volumul recenzat. După cum precizează aceștia, cartea reunește nouă comunicări prezentate la conferința cu același titlu, desfășurată la Lund, în ianuarie 2018, care au beneficiat de o redactare nouă și extinsă, precum și două contribuții ulterioare (articolele lui Roberto Cristofoli și Christopher B. Krebs), menite să acopere zone ale scrierii istorice romane care erau insuficient prezente în comunicările precedente. Tot în prefață, editorii precizează că sursa de inspirație pentru tema conferinței a fost articolul Christinei S. Kraus, din anul 2014, „Long Ago and Far Away... The Uses of the Past in Tacitus' *Minora*”. Așadar, participanților li s-a propus să analizeze felul în care folosesc trecutul istoricii romani de la sfârșitul republicii și de la începutul imperiului.

Editorii ai seriei *Historiography of Rome and Its Empire*, Carsten H. Lange și Jesper M. Madsen mărturisesc, la pagina XV, preocuparea pentru o abordare inovatoare a studiului istoriei, inclusiv prin identificarea dezbaterilor și a tendințelor în cercetarea istoriei romane, una dintre direcțiile moderne fiind abordarea istoricilor „minori” nu doar ca surse ale altor autori, ci și pentru importanța lor în sine și pentru reevaluarea operei acestora. Această direcție este reprezentată și în prezentul volum.

În introducerea, Aske Damtoft Poulsen delimitează cadrul conceptual al lucrării, punând în evidență faptul că ea se revendică de la revoluția creată prin contribuțiile lui T. P. Wiseman și A. J. Woodman la studierea istoriografiei antice. Acea adevărată „cotitură retorică” a îndreptat atenția exegeților asupra literaturității operelor istorice, asupra intenției și a artei autorilor lor. Interesantă e enumerarea celor patru situații în care se găsesc istoricii în raport cu predecesorii sau cu personajele contemporane lor, ale căror fapte le narează: 1. o persoană reală, imită comportamentul altei persoane reale (Caesar îl imită pe Alexandru cel Mare), 2. istoricul a participat direct la evenimentele relate, 3. istoricul se folosește de texte mai vechi pentru a reinterpretate evenimentele și 4. pentru reinterpretarea evenimentelor, istoricul folosește un stil sau un mod de a scrie împrumutat de la un înaintaș. Toate aceste situații se găsesc analizate în articolele din acest volum.

Prima parte a lucrării, „Coming to terms with the Principate”, reunește trei articole despre modul în care se raportează autorii antici la dominația imperială. Cel dintâi îi aparține lui Roberto Cristofoli (Universitatea din Perugia) și se numește „Velleius Paternus and the Battle of Actium”. Autorul pune în evidență adevărul istoricului față de propaganda imperială a lui Augustus, care a transformat bătălia de la Actium într-o victorie a Romei asupra Egiptului și a determinat confruntarea care a dus la încheierea ostilităților (deși războiul avea să mai continue în anul următor). În al doilea articol, „In Short, the Republic: Florus and the (Re)Written Republic”, autoarea, Rachel Lilley Love (Universitatea Harvard), abordează spinoasa problemă a felului în care Florus tratează politica statului roman, favorizând expansiunea externă. Explicația găsită este că Florus încearcă astfel să reia de la începuturi istoria romană, alegând să renunțe la tot ce a provocat traumele resimțite de cetățenii imperiului în secolul al II-lea d.Hr. Al treilea articol, „*Principatus ac Libertas!*? Tacitus, the Past and the Principate of Trajan”, este contribuția lui Kai Ruffing de la Universitatea Kassel. Autorul reia tema raportării lui Tacitus la dominația imperială, ajungând la concluzia că istoricul latin este un adept fidel al temelor propagandei imperiale. În sprijinul afirmației sale Ruffing aduce și argumente numismatice, arătând că legende de pe monedele lui Nerva și Traian se regăsesc în pasaje din operele taciteice.

A doua parte a volumului se intitulează „Intertextuality and Intratextuality” și se sprijină mai mult decât celelalte secțiuni pe comparația textuală. Foarte interesantă este încercarea lui Christopher B. Krebs (Universitatea Stanford) de a reconstitui rapoartele lui Labienus către Caesar, în articolul „«Making History»: Constructive Wonder (*aka Quellenforschung*) and the Composition of Caesar's Gallic War (Thanks to Labienus and Polybius)”. În același timp, autorul arată că Caesar a utilizat un episod relatat de Polibiul pentru a da o formă literară relatării locotenentului său despre cucerirea cetății Lutetia. Scopul lui Caesar ar fi fost acela de a-l pune într-o lumină favorabilă pe Labienus, comparându-l cu un alt mare comandant din Antichitate. În contextul mentalităților romane, rămâne totuși neclar felul în care comparația intertextuală cu Hannibal ar fi fost una în totalitate pozitivă pentru Labienus. Ulrike Roth (Universitatea din Edinburgh) se apleacă asupra relatării liviene a jefuirii Romei de către gali, în secolul al IV-lea î.Hr. Contribuția sa se intitulează „When in Disgrace with Fortune and Men's Eye... Livy (and Polybius) on the Gallic Sack of Rome”. Autoarea compară două episoade: jefuirea Romei (la Titus Livius) și cucerirea orașului epirot Phoenix de către iliri (la Polibiul), aducând mai multe argumente, dintre care cel mai important este modul în care intervine *tyche (fortuna)* în viața oamenilor. Concluzia este că Titus Livius se

² Volumul recenzat, p. VII, traducerea noastră.

află în dialog cu înaintașul său, considerând că destinul extraordinar al Romei se manifestă încă de la începuturi și nu debutează după jefuirea ei de către gali. Un episod moralizator și amuzant totodată, desprins din relatarea lui Titus Livius despre cucerirea cetății Falerii Veteres, prilejuește Christinei Shuttleworth Kraus (Universitatea Yale) o reconsiderare a personajului Camillus și a valorilor cu care istoricul din Padova îl investește, în articolul „Livy's Faliscan Schoolmaster”. Comparația este, de această dată intratextuală, autoarea punând față în față episodul profesorului falisc cu acela al cuceririi cetății Veii și cu episodul piraților din insulele Lipare. A doua parte a cărții se încheie cu contribuția unuia dintre editori, Aske Damtoft Poulsen: „From Thræsa Paetus to Calgacus – or Was It the Other Way Around? An Example of Tacitean Intratextuality?”. Autorul demonstrează asemănarea dintre acuzațiile pe care le aduce Calgacus, în *Agricola*, stăpânirii romane și cele pe care le aduce acuzatorul Eprius Marcellus lui Thræsa Paetus în *Anale*. Demonstrația cercetătorului danez poate fi pusă în contrast cu cea a lui Kai Ruffing, arătând că Tacitus trebuie să fi avut anumite resentimente în legătură cu principatul, care îi apărea ca un imperiu al unui „pustiul al păcii”, expresie preluată de autor de la Stephen Laruccia. Desigur, Ruffing preîntâmpină astfel de abordări, arătând că Tacitus folosește acuzarea împăraților răi din trecut pentru a-i slăvi pe împărații contemporani. Surprinzătoare este posibilitatea pe care o întrevide autorul articolului, ca unui cititori ai lui Tacitus care erau de acord cu ideea unei păci imperiale, benefice pentru întreaga lume, să respingă argumentele lui Calgacus ca fiind neîntemeiate și să-l considere pe Thræsa vinovat, de vreme ce nu aprecia, după spusele lui Marcellus, binefacerile autocrației.

A treia parte, „The Frontiers of Historiography”, situează istoria și consemnarea acesteia, după cum o spune și titlul, în apropierea teatrului (Rhiannon Ash – Universitatea Oxford), a psihologiei (Johan Vekselius – Universitatea din Stockholm), a sociologiei (Kyle Khellaf – Universitatea California, Riverside) și, nu în ultimul rând, a epigrafiei și arheologiei (Anne-Marie Leander Touati – Universitatea din Lund). Rhiannon Ash investighează, în „The Staging of Death: Tacitus' Agrippina the Younger and the Dramatic Turn”, modul în care Tacitus folosește procedee dramatice pentru a pune în evidență episodul morții Agrippinei Minor sau a mării impactul moralizator al descrierii pe care o face domniei lui Nero. În intertextualitate cu scrierea taciteică este tragedia *Octavia*, parte din corpus-ul senecan. În „Tiberius and Tears: Grief and Genre”, Johan Vekselius abordează diversele reprezentări ale felului în care împăratul Tiberius a ales să se comporte în momente de doliu, insistând asupra mărturiei taciteice, dar citând și alți autori, precum Seneca, Suetonius sau Cassius Dio. Autorul demonstrează că Tacitus folosește acțiunile și comportamentul lui Tiberius pentru a discredita modul în care acesta a condus Roma. În antiteză, Seneca, în *Consolatio ad Polybium*, laudă stăpânirea de sine pe care a manifestat-o Tiberius la moartea fratelui său Drusus. Documentele epigrafice prezentate în finalul articolului, care demonstrează preocuparea lui Tiberius de a explica poporului roman felul în care s-a comportat în cazul morții lui Germanicus, constituie pentru cititor o sursă credibilă și edificatoare. Articolul lui Kyle Khellaf, „Migration and Mobile Memory in the Roman Historical Digression”, abordează probleme legate de teoria granițelor, de migrație și de interculturalitate. Autorul remarcă folosirea de către Sallustius și Titus Livius a digresiunilor, pentru a aduce în discuție trecutul îndepărtat („plupast”) al migrațiilor și al formării popoarelor în urma acestora.

Articolul epilog („Epilogue: History in Pompeii”) investighează aplecarea asupra trecutului nu doar în istoriografia propriu-zisă, ci, mai cu seamă, în surse epigrafice și arheologice, fructificând rezultatele proiectului suedez de la Pompei. Autoarea, Anne-Marie Leander Touati, este conducătorul echipei care a lucrat în orașul acoperit de lava Vezuviului, la realizarea unei analize complete și la restaurarea Insulei VI.

Diversitatea materialului, profunzimea investigațiilor, atenția acordată surselor moderne, dar și celor care constituie pietre unghiulare ale cercetării Antichității clasice, fac din această colecție de articole un valoros reper pentru oricine dorește să întreprindă studii comparative intertextuale și intratextuale asupra operelor autorilor greco-romani.

Alexandru POPP

Școala Doctorală Limbi și Identități Culturale
Universitatea din București

EPICET, *Diatribes. Cartea I. Discurs viu*, traducere din limba greacă de Andreea ȘTEFAN, București, Editura Seneca, 2018, 158p. [ISBN: 9786069374597]

În anul 2018 – la trei ani după publicarea *Manualului* lui Epictet (traducere din limba greacă de Ioana Costa, București, Editura Seneca, 2015) –, apărea, la aceeași editură, volumul *Diatribes. Cartea I* al stoicului grec, în traducerea însoțită de note a Andreei Ștefan. Textul, care se întrepătrunde cu reprezentările figurative minimaliste, realizate în manieră conceptuală de artistul vizual Anastasia Dumitrescu, și-a câștigat deja o poziție privilegiată, datorită faptului că a deschis în cultura română seria traducerii celor patru cărți de diatribe compuse de filosoful grec. Din intenția de a salva viața copacilor și de a conserva